

BARTÓK BÉLA INSTRUKTÍV KIADVÁNYAI

Bartók kottakiadói tevékenysége – melyet a Rozsnyai illetve a Rózsavölgyi cégek számára végzett – mellett, hogy a zongoratanárok és zongorát tanulók munkáját segítette, képet ad előadóművészi koncepciójáról is. Bartók zongorajátékáról kevés felvétel maradt, és ezek is változó hangminőségben. A felvételeken kívül (Somfai és Kocsis a centenáriumi lemezkiadás¹ kísérőszövegében 7 forrást említ: családi fonográfhangerek, gépzongorás bejátszások, His Master's Voice hanglemezek, londoni és budapesti lemezek, rádió- és amatőr felvételek, washingtoni hangverseny, amerikai hanglemezek, rádiófelvételek) segítséget nyújthatnak Bartók játéknak megidézésében a korabeli kritikák és a tanítványok visszaemlékezései is. Minden esetre vitathatatlanul korának egyik legnagyobb zongoristája volt. (Kár, hogy később a zeneszerző és a népzenekutató háttérbe szorította a zongoraművészt.)

Zongorajátéka korának romantikus hagyományaiból nőtt ki és fejlődött sajátosan bartóki játékmóddá. Az akkori szokásokhoz képest kotta hívebb előadás, a zeneszerzői gondolatok hiteles tolmácsolásának igénye, kevésbé ismert művek előadása jellemezte zongorajátékát. Hangszíne, érzékeny billentése, virtuóz, rugalmas csuklója és finom rubatói tették egyénivé zongorahangját.

Mindezeket egy Mozart-felvétellel szeretném érzékeltetni, amelyen Bartók egy amatőr felvételen Mozart: A-dúr zongorára és zenekarra írott rondójának részletét játssza a budapesti Filharmóniai Társaság Zenekarával, Dohnányi Ernő vezényletével 1936. október 26-án. Az operaházi hangversenyt a Budapest I. rádióállomás közvetítette, onnan vették lakklemezre a rövid részletet.

A mű partitúrájának (Mozart: A-dúr rondo K.V. 386 – [1782]) igen érdekes sorsa volt. Azok között a kéziratok között leltek rá, amelyeket Constanze Mozart 1800-ban (más forrás szerint 1799-ben) a fiatal, offenbachi kiadónak, Johann Anton Andrének² adott el. (Andrének több, mint 270 eredeti Mozart-partitúra volt a tulajdonában, többek között 2 teljes opera: a Figaro házassága és a Varázsfuvola. Sok Mozart-mű első kiadása

¹ Centenary Edition of Bartók's Records (Complete) Bartók Records Archives, 1912-1944. Hungaroton LPX 12334-38, 1981.

² Johann Anton André² (1775. október 6. Offenbach am Main - 1842. április 6. uo.) zeneszerző, zeneműkiadó, jól ismert Mozart-kutató.

fűződik a nevéhez, és a kéziratok alapján készült kiadásoknak jó híre volt.) 1840 körül 12 másik kézirattal együtt Londonban elárverezték. Az, hogy a kéziratot már ekkor lapokra szabdalták szét, vagy hogy ezt a műveletet az ismeretlen vevő végezte el később, nem tudható, a biztos csak az, hogy a partitúrának nyoma veszett. Csak 1910-ben irányult rá újból a figyelem: a Mozart-rajongó William Weekes Fowler³ közölte könyvében⁴, hogy egyszer látott két lapot belőle Oxfordban.

Szerencsére, mielőtt a kotta ilyen barbár sorsra jutott volna, Cipriani Potter⁵ 1839-ben készített egy zongorakivonatot a műből, és azt publikálta. E kivonat, valamint a megtalált 4 partitúraoldal-kézirat⁶ alapján Alfred Einstein⁷ rekonstruálta a művet. Mozart ezt a rondót eredetileg a K.V.414-es A-dúr zongoraverseny zárótételeként komponálta, de végül mégsem ezzel a tétellel zárta azt.

Ezt a felvételt Makai István készítette Török Sophie⁸ megrendelésére. A magyar amatőrök eleinte decelit- és zselatinlemezekre készítették felvételeiket, ám a háborús években át kellett térniük a kórházakból beszerzett, leselejtezett röntgen-fóliákra. Makai Istvánnak egy darabig stúdiója működött a fővárosban, és mint a téma szakértője, könyvet is írt „Hangrögzítés – hangfelvétel” címmel. A koncertről egy darab, kb. 3 perces, 30 cm-es lakklemez készült, melyen a Rondo 38-151. ütemei, valamint a részlet végén a műsorvezető (Tamásné Filótás Lili) lekonferálása hallható.

Ha elég figyelmesen tudjuk hallgatni a felvételt, a zörgés és kattogás közül kihallhatjuk Bartók *rugalmas, könnyedén guruló rubatóit, melyek éppen csak annyira helyezik át a hangokat a kottában rögzített helyről, hogy a zene természetes lejtését megérezhessük, de sohasem okoznak a hallgatónak labilis érzetet az időben.* Ugyancsak megfigyelhetjük, mennyire *különböző dinamikával játssza a páros kötések első és második hangjait – az első sokkal súlyosabb a másodiknál, nem csak dinamikája erősebb, de sokszor időben is hosszabb. Gyakran megnyújtja a skálametszetek első hangját.*

³ William Weekes Fowler (1849-1923) angol lelkész és rovarokkal foglalkozó biológus.

⁴ William Weekes Fowler: Stray Notes on Mozart and his Music. Edinburgh : R. & R. Clark, 1910.

⁵ Philip Cipriani Hambly Potter (1792. október 3.- 1871. szeptember 26.) brit zeneszerző, zongoraművész és tanár, a Royal Academy of Music igazgatója.

⁶ Mozart: A-dúr rondo K.V. 386: 136-171. ütem.

⁷ Alfred Einstein (1880. december 30. - 1952. február 13.) német-amerikai zenetudós, a Köchel-jegyzék (Mozart műveinek időrendbe sorolt katalógusa) első revideálója. Bartók az ő jegyzékszámait használta Mozart műveinek kiadásakor.

⁸ Török Sophie költő (1895-1955 [eredeti neve: Tanner Ilona]) Babits Mihály (1883 – 1941) költő felesége.

A XIX. sz. előadói hagyományát idézi *a bal kéz pillanattal hamarabb való megütése*. Vagy: *Mozart-korabeli előadói hagyományt idéz a bal kéz Alberti-basszusainál: az első hangot, azaz az akkord basszusát megnyújtja a billentyű lenn tartásával, vagy egy kis pedállal.*

A Rozsnyai Károly zeneműkiadó kérésére készített instruktív kiadványokban Bartók kísérletet tett arra, hogy ezek az apró előadásbeli finomságok megjelenjenek. Rozsnyai a kor legnevesebb zongoraművészeit, zongorapedagógusait (Bartókon kívül Szendy Árpádot, Chován Kálmánt és másokat) kért fel, hogy pedagógiai célzatú sorozatot készítsenek, segítve ezzel a tanulók és tanárok munkáját a zeneirodalom legnagyobb szerzőinek tanulásakor.

Bartók a tőle megszokott rendkívüli gondossággal járt el a kiadványok készítésekor is. Pontosan elkülönítette a mozarti jeleket a sajátjaiétól – ez utóbbiakat kisebb betűkkel nyomtatták – így jól nyomon követhető, milyen utasítások erednek magától Mozarttól, és melyek azok, amiket Bartók javasol az előadónak. Bartók Béla minden szonátát gondosan elemez formailag is, jelzi a kottában a nagy formarészeket és a témákat egyaránt. A két kiadás összehasonlításakor megállapíthatjuk, hogy a bartóki jelek sohasem mondanak ellent a mozartiaknak, inkább a mozarti gondolat folytatói, kiteljesítői. Kiegészítik azokat, mintegy magyarázóit, aprólékosabb, részletesebb útmutatást nyújtanak a zongorázónak, olyan tanácsokkal szolgálnak, melyek kellő mértékű betartása az előadás élővé válását, természetességét, a helyes hangsúlyozást segítik. Míg a mozarti forte és piano jelek egy-egy karaktert jelölnek, a bartóki jelek a karakteren belüli helyes hangerőviszonyokat is megmutatják. A témákon belül megjelenő apróbb tempó-, még inkább karakterváltozást jelölik az előadásmódra vonatkozó kifejezések (semplice, tranquillo, subito, ritenuto, a tempo). Megtaláljuk az Alberti-féle basszus játékmódjának jelöléseit is: a basszushangok negyedként való jelölése, ill. pedáljelzés formájában. A sok crescendo – diminuendo jelzés segíti a statikus, egyforma hangerejű játék elkerülését, hajlékonyabb, színesebb játékot biztosít helyes mértékben történő alkalmazása.

A kiadói utasításokkal ellátott kották nagyon hasznosak akkor, amikor már van egy fajta képünk egy bizonyos műről, ill. ha egy jelentős előadói egyéniség véleményét szeretnénk megismerni egy bizonyos műről. Nem nélkülözhetők azonban a tanulás során az Urtext –kiadások, amik nem kötik meg az előadói fantáziát, ill. pontos képet adnak a szerzői jelölésekről. A kezdők tanításakor azonban az Urtext sok esetben (pl. Haydn-szonáták) nem nyújt elegendő támpontot a tanulónak a helyes artikulációhoz, ezért helyesebb olyan kiadáshoz fordulni, amely takarékosan ugyan, de tartalmaz megoldási javaslatokat (és ujjrendet!) is.

1913-14 között Bartók visszavonult a koncertélettől. Kezdeti zeneszerzői sikerei nem ismétlődtek, a közönség nagy része nem értette Bartók új hangját. A szakma sem kényeztette el őt. 1911-ben *A csodálatos mandarin* a Lipótvárosi Kaszinó pályázatán visszautasítják, az Új Magyar Zenei Egyesület (UMZE) nem működik kellő hatékonysággal, egyáltalán, „őt, mint zeneszerzőt hivatalosan kivégezték”⁹.

Bartók leveleiből tudjuk, hogy 1910-től már kiadásra készíti elő a Beethoven-sonátákat és más műveket is a Rozsnyay zeneműkiadó kérésére. 1912-ben Rózsavölgyivel kötött megállapodást a zongoratananyag átdolgozására a kezdettől a legmagasabb fokig. A Reschofskyval¹⁰ írt zongoraiskola ennek a tevékenységnek a része, 1913-ban jelent meg. A pedagógiai és zenei indíttatáson kívül valószínűleg a megélhetés anyagi okai is szerepet játszhattak az iskola elkészülésében. Az iskolában – 5 darab kivételével (2 Lemoine, 2 Czerny, 1 átalakított Duvernoy) – Bartók e célra készült darabjai szerepelnek, 3 közülük népdalfeldolgozás. A szerkezet és a technikai alapgyakorlatok, újgyakorlatok Reschofsky munkái, a magyarázatok és a kis gyakorlatok Bartókéi. A zongoraiskola angol, német és francia nyelven is megjelent. A régebbi gyakorlatnak megfelelően sok magyarázó szöveget tartalmaz. Az idegen nyelven megjelenő kiadások a külföldiek számára is használhatóvá teszik, ám a magyar anyanyelvűek számára is igen hasznosak lehetnek. Segítségükkel kitűnően elsajátítható az adott idegen nyelven a szakmai szókincs, az idegen nyelvű terminológia.

A kezdőknek szánt zenemű nem volt előzmények nélküli, hiszen 1908/09-ben keletkezett a *Gyermekeknek* c. sorozat, I-II. füzetében 42 magyar, III-IV. kötetében 43 szlovák gyermek- és népdal felhasználásával.

Végül felsoroljuk a – fentebb bemutatott zongoraiskolán kívül – Bartók nevéhez valamilyen formában kapcsolódó, a zongoratanításban felhasználható műveket.

Bartók közreadásában megjelent művek:

Az elemi zongorajáték gyakorlati tananyaga (Ujjrenddel, előadási jelekkel, jegyzetekkel) szerkeszti: Bartók Béla. (Rózsavölgyi)

1. Reschofsky: Technikai gyakorlatok
2. Bach-Bartók: 13 kis zongoradarab
3. Kovács Sándor: Válogatott könnyű előadási darabok
4. Reschofsky: Válogatott könnyű tanulmányok

⁹ Bartók leveléből Zágon Géza Vilmosnak 1913. aug.22.

¹⁰ Reschofsky Sándor (*1887 Temesvár, †1972 Budapest) Szendy Árpád (zongora) és Koessler János (zeneszerzés) növendéke volt a Zeneakadémián.

<i>Bach:</i>	Wohltemperiertes Klavier I-II. kötet nehézségi sorrendbe rendezve, a két 5 szólamú fuga partitúraszerűen.	
<i>Beethoven:</i>	Skót táncok	
	Szonáták (elemzésekkel)	
	6 variáció op. 34.	(Rozsnyai)
	7 bagatell op. 33.	(Rozsnyai)
	15 variáció fúgával op.35.	(Rozsnyai)
	11 új bagatell op. 119.	(Rozsnyai)
	Polonaise op.89.	(Rozsnyai)
<i>Couperin:</i>	Válogatott zongoradarabok (1924)	
<i>Duvernoy:</i>	Piano école du mecanisme op.120.	
<i>Köhler, Louis:</i>	A kézügyesség iskolája I-II. (1917)	
<i>Mendelssohn:</i>	E-dúr preludium és fuga	(Rozsnyai)
	h-moll scherzo	(Rozsnyai)
<i>Mozart:</i>	Zongoraszonáták	(Rozsnyai)
	C-dúr fantázia	(Rozsnyai)
<i>Scarlatti:</i>	Szonáták (1924)	
<i>Shubert:</i>	Fantázia-szonáta op.78.	(Rozsnyai)
	Nagy szonáta op. 143. A-dúr	(Rozsnyai)
	2 scherzo (D-dúr, Esz-dúr)	(Rozsnyai)
<i>Schumann:</i>	Jugendalbum (válogatás)	(Rozsnyai)

XVII. és XVIII. sz. olasz csembaló- és orgonamuzsika átdolgozások hangversenytermi előadás céljára Carl Fischer, New York kiadásában (1930):

<i>Benedetto Marcello:</i>	Sonata B
<i>Michelangelo Rossi:</i>	Toccata No.1. C
	Toccata No.2. a
	Tre correnti
<i>Azzolino Bernardino della Ciaia:</i>	Sonata G
<i>Girolamo Frescobaldi:</i>	Toccata G
	Fuga g
<i>Domenico Zipoli:</i>	Pastorale C

Eredeti művek, amelyek a zongoraoktatásban is használhatók:

Három csikmegeyi népdal (1907)

14 zongoradarab (14 bagatell) (1908)

10 könnyű zongoradarab (1908) [Az Este a székelyeknél és a Medvetánc c. tételt meghangszerelve a Magyar képek c. zenekari szvitbe illesztette.]

Gyermekeknek 4 füzet (1908-09, átdolgozva 1945)

Kezdők zongoramuzsikája (1913) [A zongoraiskola darabjai]

Zongorázó ifjúság I-II. (Válogatás a Gyermeknek és a 10 könnyű zongoradarab c. sorozatból)
Szonatina (1915)
Román népi táncok (1915)
Román kolinda dallamok I-II. (1915) [Román karácsonyi énekek]
15 magyar parasztdal (1914-19 közötti gyűjtés dalainak feldolgozása)
9 kis zongoradarab (1926) [4 párbeszéd, Menuetto, Dal, Marcia delle bestie, Csörgő-tánc, Preludio-allungharese]
Három rondó népi dallamokkal (1916, 1927)
Kis szvit (1936) [A 44 hegedűduóból 5 darab zongoraátírata.]

Irodalom

- W. A. Mozart: Rondo K. V. 386. Universal Edition A.G. Wien (zongoraki-vonat)
- W. A. Mozart: D-dúr szonáta KV. 311. Peters Nr. 1800a (Martienssen és Weismann kiadása)
- W. A. Mozart: D-dúr szonáta KV. 311. Rozsnyai 1451 (Bartók kiadása)
- Somfai László – Kocsis Zoltán: Centenary Edition of Bartók's Records (Complete) Bartók Records Archives, 1912-1944. Hungaroton LPX 12334-38, 1981.
- Demény János: Bartók Béla a zongoraművész. Zeneműkiadó, Budapest, 1973.
- Ujfalussy József – Lampert Vera (szerk.): Bartók breviárium. Zeneműkiadó, Budapest, 1974.
- <http://www.wikipedia.org>